

Szőnyiné Szerző Katalin:

Adatok Kassa zenetörténetéhez¹

Kassa a **14. század** elejétől gyorsan fejlődő, iparosodó, nemzetközi jellegű városaink közé tartozik. A 16. század elejéről fennmaradt ún. **Kassai graduál** két pazar kiállítású Graduálé-kötet, a kassai Szent Erzsébet plébániatemplom zeneéletének emlékeként maradt fenn. Az OSZK-ban őrzött liturgikus kötetek az egri egyházmegye fennhatósága alá tartozó város gazdagságát, míves könyvkultúráját, színvonalas liturgikus zenei hagyományait örökítették ránk.²

Tinódi kora (1505?–1556): Tinódi Lantos Sebestyén művészete 1526 után a magyar zene első eredeti megnyilatkozása, mely azóta is egyetemes érvényű: „mindenkihez szóló ének, egyszerre egyéni mondanivaló és a közösség sorsának önfelelt vállalása”. (LD) Tinódi nyugtalan vándorélete során *1548-tól 1553-ig élt Kassán*: Szabolcsi Bence szerint ezek az évek jelentették zenei alkotókészségének, melodikus invenciójának tetőpontját. Ekkor született meg históriás énekköltészetének néhány legszebb darabja, a „*Hadnagyoknak tanúság*” vagy a 4 részes „*Egervár viadaljáról való ének*.”

Részlet Tinódi 1554-ben megjelent *Cronicá-jának* előszavából: „*Ez jelönvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvívó, várak-, városok-rontó és várban szorult magyar vitézöknök lenne tanúság üdvességes, tisztösséges megmaradásokra, az pogány ellenségnek mimódon ellene állhassanak és hadakozjanak; ... sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem írtam, azmi keveset írtam, igazat írtam...*”

Tinódi nevezetes históriás énekében, a „Moldovai Mihály deák éneké”-ben Kassa várost így említi:

„Indolék Magyarországbán, / *Fazékgyártó lők Kassában*, / Onnét elszekém Tokajban, / Mert módot lelék dalgomban.”

XVII. század, a városi zenélés jellegzetes alkalma, kassai bíróválasztás 1650 körül: „a szószóló kikiáltja az új bíró nevét [...] *Erre megszólal a városi trombitások és muzsikusok dobja és trombitája [...] Ezután valamennyien processzióval bevonulnak a templomba, eléneklik a Te Deum laudamust és más énekeket zenekísérettel... Végezetül a bíró uramnál pompás lakoma van ... Ezt jó ének és zene kíséri.*”

¹ Az összeállítás kassai adatainak forrásai: Legány Dezső: A magyar zene krónikája, Budapest 1961, Uő: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük, Budapest, 1975; Uő: Liszt Ferenc Magyarországon, 1869-1873, Budapest, 1976; Uő: Liszt Ferenc Magyarországon, 1874-1886, Budapest, 1986; Szabolcsi Bence: Zenei Lexikon I-II, Budapest, 1930, 1931.

² Magyarország zenetörténete, I. Középkor, szerk. Rajeczky Benjamin, Budapest, 1988, 236. l.

XVIII. század: Helyzetkép 1686, Buda töröktől való visszafoglalása után: Magyarországra a török után „új és tűrhetetlen szolgaság” nehezedett. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában magyarok, szlovákok, románok, rutének „egyetlen bánatban összeforrva” harcoltak a Habsburg abszolutizmus ellen. A század végén II. József németesítő intézkedései nyomán egyszerre „talpra szökik az ország” (LD). Az 1780-as évektől Kazinczy, Batsányi, Baróti Szabó Dávid s az általuk kiadott Kassai Magyar Múzeum és Orpheus c. folyóiratok révén Kassa a magyar irodalmi megújulás központja lesz. Vidéki városaink közül itt mutatják be először Mozart Varázsfuvoláját (1794. dec. 5.)

Több mint három évszázadon át a városok közül zenei téren **Pozsony** rendkívül nagy szerepet játszott. Itt játszottak először Shakespeare drámákat, itt kezdődött a rendszeresebb operajátszás és hangversenyélet. *Pozsony mintájára* hamarosan Kassa is kiveszi a részét az ország kulturális, zenei felvirágoztatásában.

Pressburger Zeitung, 1796. december 6-i híre: *Kassai hangversenyek* címmel beszámoló a helyi színházban egy zenés színdarab előadásáról, mely Mozart egyik szép szimfóniájával kezdődött. A császári családot ábrázoló élőképek alatt „Meyer kisasszony egy Mozart-koncertet játszott nagy sikerrel...” A bevételt hadisegélyre szánták.

XVIII–XIX. század. A verbunkos mesterei

A reprezentáns magyar zene, a verbunkos korai gyűjteményeiben két-, esetleg háromszakaszos dalforma az uralkodó. „*A Hadi és Más Nevezetes Történetekben megjelent, Kassáról beküldött táncokhoz* (1791) triók („díz”-ek) járulnak. A legjelentősebb mesterek között ott van a pozsonyi Tost Ferenc (1754–1829) és a *kassai Kossovits József*. (Legnépszerűbb dallama a „*Földiekkal játszó égi tünemény*” kezdetű Csokonai-dal, melynek szövegét a dallamra Kazinczy szerint Csokonai csak később írta.) Szabolcsi Bence idézi Kazinczyt, aki Kossovitsot Csokonainak így jellemzi: „*Kassán lakik Gróf Andrásyné, született Battáni kisasszony szolgálatjában. Egy kis púpos hátú emberke. Karaktere igen nemes.*” 1818-ban a szintén kassai Zomb József a bécsi Allgemeine Musikalische Zeitungnak- nak említi meg Kossovitsot, mint jeles gordonkaművészt és magyar táncok szerzőjét.

Zeneoktatás, XIX. század

1830-as németnyelvű tudósítás az ország zeneiskoláiról: „... a nemzeti iskolák mellett rajz- és zeneiskolákat is létesítettek, mely utóbbiakban a fiú- és leány-tanítványokat ének- és zongoraoktatásban, a pedagógus pályára készülő fiatal férfiakat pedig *generálbasszus és orgonajáték ingyenes oktatásában* részesítették. ... Zeneiskolák a következő nemzeti iskolák mellett találhatóak: *a kassai kerületben a kassai és szepesi nemzeti iskolánál*; a győri kerületben a keszthelyi és a pécsi nemzeti iskolánál; a nagyváradi kerületben a nagyváradi nemzeti iskola mellett; a pozsonyi kerületben a budai és pozsonyi nemzeti iskolához kapcsolódva; végül Horvátországban a zágrábi nemzeti iskola mellett.” A kassai zeneiskola 1800-ban alakult. (Krüchten: Ueber das Musikwesen in Ungarn, In: Die Biene, 1830.)

Az 1870-es évekre a 25000 lakosú Kassa zenei életének központja a *Huszka Antal* karnagy által vezetett zeneiskola, a székesegyházi énekkar és zenekar és a Kassai Első Magyar Dalegylet. Bár Liszt Ferencet küldöttség élén többször is meghívják, a túlterhelt idősödő

művész már sajnos nem tud városukba ellátogatni. Tiszteletére a kassaiak mégis megtanulják, s több alkalommal országos rendezvényeken előadják Liszt férfikari Szekszárdi miséjét.

Operajáték

A XIX. század első évtizedeiben – Pest-Budát is megelőzve – *Kolozsvár és Kassa már az országos hírű operajátszás központja*. Kassán 1789 novemberében nyitják meg az első állandó színházat, mely 1816-ig német színtársulatokkal működött, s részben operát is játszott. 1816. május 15-én jelenik meg egy magyar színtársulat, mely a Mozart-tanítvány Henneberg magyarra fordított „Csörgő sapka” c. varázsoperájával, Déryné főszereplésével egyszerre teret ad a magyar nyelvű színjátszásnak.

Egressy Béni (1814–1851), Erkel librettistája, a Szózat komponistája 1833-ban járt először Kassán, hol bátyja, Egressy Gábor tagja volt az ottani, Berzeviczy báró igazgatása alatt álló nemzeti dalszínész társaságnak. Egressy Béni a társaság karnokai sorába lépett. „*Sorsa ezentúl egy volt az abaúji, később pestmegyei, most pedig már nemzeti színész társaságéval.*” – 1846 nyarán Egressy Béni és bandája Kassán a Hunyadi László nyitányát játssza!

Kassán 1828-tól már rendszeresen önálló magyar szín- és operatársulatok működtek. A *Kassai Dal és Színjátszó Társaságnál Heinisch József* (?–1840. nov. 7.) volt az opera karmestere. Heinisch jól képzett, osztrák eredetű, Legány szavaival „közibénk állt magyar”, aki egész életével, tevékenységével a magyar zenekultúra ügyét támogatta. Fiatalabb éveiben Beethovennel állt összeköttetésben. 1824–1830: a kolozsvári színtársulat karmestere, 1830–1836, a *felvirágzó Kassai Színház zenekarát vezette*, végül a pesti Nemzeti Színház másodkarmestere volt. 1833-ban kassai karmesterként társulatával – mint következő két szemelvényünk tanúsítja – Kolozsváron is vendégszerepelt. Fő műve a jakobinus Szentjóni Szabó László drámájára komponált *Mátyás király választása* (ered. nemzeti daljáték 3 felvonásban).

Heinisch József munkássága Erkel Ferencével több szalon is együtt fut. 1834. október végén Kolozsvárott Erkel Ferenc vezényelte a Heinisch keze alatt felnőtt, Kassáról odalátogató dalszínész társulatot, tagjai között többek között Dérynével, aki majd az 1837. aug. 22-én megnyílt pesti Nemzeti Színház alapító tagja is lesz. 1835 tavaszán ugyanez a társulat Döbrentei Gábor meghívására a budai magyar játékszínhez szerződött. Erkelrel együtt 1835. április 2-től már Budán vannak! Amikor 1836 tavaszán Erkel megvált tőlük, helyére ismét a kassai Heinisch József került.

1833-as hírek a kassai társulat kolozsvári és nagyváradai vendégjátékairól. Kolozsvárott 1833. augusztus 12-én a kassai színészek Rossini Sevillai borbélyát játszották. Almavivát *Latabár*, Rozinát Déryné játszotta. Szerdahelyi, Egressy Gábor, Egressyné, Szentpéteri, Udvarhelyi szintén a „kedves színész társaság” tagjai, „*mely bérces kis hazánk keblében állva öszve, nevedvén a tesvérhonba ment volt önmívelés végett, s ott magát jelesen kiformálván a szerető édesanya karjai közé repült vala kis időre...*”

Nagyváradot 24 vendégjáték után hagyták el, s mentek vissza Kassára. A társulatban „*a veszély és szerencse között egyformán tündöklő magyar nagylelkűséget, az önhaszonra nem tekintő tántoríthatatlan hűséget s a nemzeti nemes büszkeséggel párosult hazafiságot benne személyesítve láthattuk.*”

Déryné naplója külön említi, hogy mint színésznőt és énekesnőt környezetében „Universalgenie”-ként értékelték. Egyaránt kiváló volt Mozart, Rossini, Mercadante, Weber, Bellini operáiban. Hatalmas hangterjedelme, képzett énekhangja volt. Képességeit „*Kassa is elismerte és méltányolta.*”

Erkel Hunyadi Lászlóját 1853 őszén mutatta be Kassán Szabó és Havi aradi vándortársulata. – Kodály Zoltán még 1916-ban is gyűjtött Kassán folklorizálódott Hunyadi László-motívumokat a katonazenekarok repertoárján megőrzött Hunyadi-induló nagy népszerűségének köszönhetően.

A régi rezidenciális zenélés nyomai az 1830-as években a Kassán keresztelt gróf *Fáy István* (1807–1862) faji kastélyában éltek tovább, Kassa és Eperjes környéki muzsikuskok összehívásával. Fáy István, a kiváló zongoraművész és publicista az általa összegyűjtött verbunkos repertoár közreadásával, többek között a sajtógömöri születésű Cinka Panna legendájának megörökítésével, Kodályig ívelő verbunkos zenei reneszánsz 20. századi megalapozója volt.
